

na njihovo hrvatsko podrijetlo. Ostali podunavski Hrvati u Mađarskoj žive u Budimpešti i okolici.

Na temelju svih tih podataka jasno je da je velik dio Hrvata koji žive u Srednjoj Europi izostavljen u novoobjavljenoj knjizi K. Kučerove. Autorica je vjerojatno diplomatski postupila. Ne želeći se zamjeriti Srbima (čije manjine također istražuje), naprosto je prešutjela taj dio hrvatskog nacionalnog korpusa. Pošto je u knjizi izvanredno temeljito obrađena gradišćanskohrvatska manjina na čitavom golemom području svoga naseljavanja u 16. i 17. stoljeću, samo ta građa je zaista bila dovoljna za jednu vrlo kvalitetnu monografiju kakva knjiga dr. Kučerove zaista i jest. Pritom je ipak velika šteta što ta knjiga nije drukčije naslovljena, a time bi i rasprava o razlozima prešućivanja glavnine Hrvata u Mađarskoj, odnosno u Srednjoj Europi općenito, bila posve suvišna.

Sanja Vulić

PRETISAK MANDIĆEVA UPUTJENJA

Antun Mandić: Uputjenje k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucsionicah u Kraljevstvu Slavonije 1779., Matica hrvatska, Osijek 1998.

Matica hrvatska u Osijeku objelodanila je pretisak *Uputjenja k'slavonskomu pravopisanju za potrebu narodnih ucsionicah u Kraljevstvu Slavonije iz 1779.* Antuna Mandića. Za jezikoslovce pretisak je starih djela uvijek dočekan s radošću jer tako mogu proučavati originalni tekst, a kada je riječ o knjizi što se nalazi u malom broju primjeraka samo u nekim knjižnicama, onda je izlazak pretiska dočekan s još većim oduševljenjem. Naime, priređivačica pretiska i autorica pogovora, Ana Pintarić, izvješćuje nas da se primjerak prvoga izdanja iz 1779. čuva u Budimpešti i knjižnici HAZU u Zagrebu, a primjerak drugoga izdanja iz 1810. nalazi se u Sveučilišnoj i nacionalnoj knjižnici u Zagrebu. Izlaskom ovoga pretiska možemo svi imati *Uputjenje* na svom radnom stolu pa nam ova knjiga omogućuje lakše istraživanje Mandićeva manje poznatoga djela.

Knjiga Antuna Mandića ima i njemački naslov *Anleitung zur slawonischen Rechtsreibung*, i pisana je na hrvatskom i njemačkom jeziku.

Lijeva stranica knjige pisana je na hrvatskom jeziku, a desna na njemačkom tako da možemo usporedno pratiti oba teksta.

Autor *Uputjenja* poznat je znanstvenoj javnosti kao jezikoslovac koji je radio na usustavljenju i pojednostavljivanju hrvatskoga slovopisa zajedno s Marijanom Lanosovićem, Josipom Krmpotićem i Joakimom Stullijem. Josip II. sazvao je pravopisno povjerenstvo koje je imenovano 1782. godine, a u kojem su bili Josip Krmpotić, Marijan Lanosović, Joakim Stulli, a predsjednik je toga povjerenstva bio Antun Mandić. Antun Mandić i Marijan Lanosović zagovarali su "relativno jednostavan slavonski pravopis, a Stulli je branio dubrovački način pisanja. Nakon oštih diskusija donijeta je rezolucija u korist slavonskoga pravopisa." (Moguš-Vončina: *Latinica u Hrvata*, 1969.). Dakle, poznato je znanstvenoj javnosti o Mandićevu radu na usustavljanju hrvatske latiničke grafije. O pitanjima tzv. slavonske grafije postoji brojna literatura. Dovoljno je upozoriti na radove L. Hadrovicsa, Milana Moguša, Josipa Vončine, Zlatka Vincea... Temelje suvremenih znanstvenih pogleda na razvitak hrvatske latiničke grafije postavili su Milan Moguš i Josip Vončina u radu *Latinica u Hrvata* (1969.). Premda je Antun Mandić jezikoslovcima poznat kao predsjednik pravopisnoga povjerenstva što ga je imenovao Josip II., manje je poznata njegova knjiga *Uputjenje*, pa nam njezin pretisak omogućuje potanko upoznavanje s tim djelom.

Ana Pintarić, priređujući za (pre)tisak Mandićevo djelo, upoznaje nas s autorovim životopisom, s utvrđivanjem autorstva, s Mandićevim prosvjetnim radom te sa sadržajem *Uputjenja*. Antun je Mandić rođen u Požegi 1740. godine. Školovanje je započeo u rodnom mjestu, retoriku je pohađao u Zagrebu, a filozofiju studira u Beču i Bologni. Zaređen je 1763. godine. Bio je župnikom u Kobašu i Lipovljanima, a 1775. postaje u Beču vicerektorom hrvatskoga kolegija. Godine 1776. imenovan je nadzornikom narodnih učionica za kraljevine Slavoniju i Hrvatsku, a 1782. postaje savjetnikom kraljevsko-ugarskoga namjesništva. Već je bilo govora o njegovoj ulozi u povjerenstvu za izradbu jedinstvenoga hrvatskoga pravopisa. Godine 1806. postao je Antun Mandić đakovačkim biskupom. Važno je istaknuti da je osnovao Bogoslovno sjemenište s filozofskim fakultetom u Đakovu. Umro je u Đakovu 1815. godine. Svi Mandićevi životopisci lijepo o njemu govore.

Na naslovnici nigdje ne piše ime autora *Uputjenja*, pa je Ana Pintarić, koja je priredila pretisak, krenula u potragu za utvrđivanjem autorstva. Ona odmah u prvoj rečenici poglavlja što se odnosi na autorstvo *Uputjenja* tvrdi: "Danas više nema dvojbe je li Mandić autor *Uputjenja*." O Mandićevu autorstvu svjedoče svojim radovima i zapisima Mijo Brlek, Zlatko Vince, E. Finaczyja, Marin Srakić.

Priređivačica dalje uspoređuje prvo i drugo izdanje *Uputjenja* i zaključuje da između dva izdanja Mandićeve knjige postoje tek manje

razlike. Da bi pokazala koliko je "slavonska" grafija imala dosljedan način bilježenja fonema, Ana Pintarić daje tablicu u kojoj pokazuje da je od Lipovčičeve slovopisne reforme iz 1750. godine do Stullijeva rječnika slavonski slovopis bio usustavljen i opće prihvaćen. Taj su sustav uspostavili franjevci već od polovice 18. stoljeća, a prihvaćen je od većine hrvatskih pisaca. Iz tablice čitamo i to da Antun Kanižlić, koji je bio isusovac, ima drukčiji grafijski sustav. Naime, kao što je opće poznato, hrvatski su pisci tzv. južne zone pisali po uzoru na talijanski način pisanja, a sjeverne zone po uzoru na mađarski način pisanja. Isusovci su zagovarali pisanje po uzoru na mađarsku grafiju i tu su grafiju prenosili iz kajkavskih područja, a grafijski sustav što su ga u 18. stoljeću u Slavoniji zagovarali franjevci, i koji je prihvaćen od većine slavonskih pisaca, "predstavlja po tome prijelaz između sjeverne i južne zone", na što upozoravaju Milan Moguš i Josip Vončina u *Latinici u Hrvata*. Nije stoga čudno što isusovac Antun Kanižlić ne piše "slavonskom" (franjevačkom) grafijom koju u *Uputjenju* propisuje i Antun Mandić. Slavonska je grafija, što je prihvaća i zagovara Antun Mandić, bila prihvaćena na sjeveru do Budima i na jugu duboko u Bosnu. Prenosile su je franjevačke škole, a budući da je bila dobro usustavljena i jednoznačna, bila je i prihvatljiva za velik dio Hrvata toga vremena.

Uputjenje je podijeljeno na *poglavja*, a ona opet na *odilenja*. Poglavlja *Uputjenja* jesu: Od Pristojnoga¹ Potribovanja Slovah kod Upisivanja Slovkih i Riecsih, Od Pristojnoga Razdilenja Riecsih na Slovke, Od pravoga Potribovanja Zlamenjah Razlike, Popisivanja nikojih Riecsih, koje u Glasu slične, jesu, alli nje u Pisanju razluciti valja. Zanimljivo je ovom prigodom navesti Mandićevu definiciju "pravopisanja": "Pravopisanje illiti Orthographia jest znanje, Riecsi pristojnimah Slovih pisati, nje kod Ulamanja pravo diliti, i razlicita Zlamenja Razlike upravno potribovati." Prvo poglavlje govori o pisanju velikih i malih slova, o pisanju homonima, o pisanju *ao* na kraju glagolskoga pridjeva radnog i sl. Zanimljivo je *odilenje* koje govori o homonimima. Antun Mandić kaže: "Razlikovati valja one Riecsi, koje skoro jednakoga Glasa jesu, ali razlicito Zalmenovanje imaju, i koliko moguče i slobodno jest, razlucitimah Slovih; ovako pisati." Autor govori da je drugo "*Pile* od kokoshi" od "*pile* jesu one; od Xenah govorise", "*Pile* kojima se Derva rixu, *pile*, Riecs vrimenita". Autor spominje i glagol *raniti* uz koji dodaje "u jutro", od glagola *ranniti* uz koji dodaje "sabljom".

Dakle, udvajanjem suglasničkih slova (*ranniti*) upozorava na brzi naglasak ispred udvajanja.

Drugo poglavlje govori o rastavljanju riječi na slogove, treće poglavlje upućuje kada i gdje rabiti pravopisne znakove i razgotke. Knjiga Antuna Mandića završava malim hrvatsko-njemačkim rječnikom od

---

¹ U ovom prikazu *f* pišem kao *s*. Mandićeve naglaske ne pišem.

osamdeset i šest homonima pod naslovom *Popisanje nikojih Riecsih, koje u Glasu slicne, jesu, alli nje u Pisanju razluciti valja*. Na nekima se od tih riječi javljaju Mandićevi naglasni znakovi, u nekima su udvojena suglasnička slova koja upozoravaju da je ispred njih brzi naglasak, a neke nemaju nikakvih oznaka.

Valja upozoriti i na hrvatsko pravopisno i gramatičko nazivlje što ga u svojoj knjizi bilježi Antun Mandić, a javlja se i u ranijoj hrvatskoj jezikoslovnoj literaturi, kao: *pravopisanje, slova, glasovita slova* (=samoglasnici), *neglasovita slova* (=suglasnici), *glas, zlamenja* (=pravopisni znak), *govorenje* (=rečenica), *vlastita imena, pridavne riči* (=pridjevi), *prošasto vrime* (=prošlo vrijeme /u glagola/), *imenujuća rič* (=imenica), *prigibanje* (=sklonidba), *nadslovak* (=naglasak)...

Ana Pintarić koja je napisala pogovor Mandićevu *Uputjenju* s pravom zaključuje da se Mandić u velikoj mjeri "oslanjao na Lipovčićevu grafiju i Relkovićevu *Novu slavonsku i nimačku gramatiku*, no još je više tu grafiju pojednostvio." Ovom knjigom Ana Pintarić podsjetila nas je na rad na usustavljanju hrvatske grafije prije preporoda, i u tom smislu na nezaobilaznu ulogu Antuna Mandića. Također doznajemo iz pogovora Ane Pintarić o Mandićevu prosvjetnom radu. Antun Mandić bio je nadzornikom narodnih učionica za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju. Kao nadzornik on 1777. godine obilazi škole u Varaždinu, Koprivnici, Križevcima, Požegi te podnosi vladi izvješće o stanju školstva u Slavoniji. Sudjelovao je 1778. godine u radu Konferencije školskih nadzornika u Budimu koja je odlučivala o izboru školskih knjiga.

Pretisak Mandićeva *Uputjenja* sada pošto je pretiskan, zacijelo će biti češće predmetom proučavanja hrvatskih jezikoslovaca. Već se pokazalo da je pretisak najbolje rješenje za stara jezikoslovna djela, a ponajprije ona što se odnose na grafiju. Tako se možemo sami upustiti u istraživanje na izvornome tekstu. Stoga pozdravljamo izlazak pretiska knjige biskupa đakovačkoga Antuna Mandića, a Ani Pintarić, priređivačici i autorici pogovora, zahvalni smo što je ovo zanemarivano djelo spasila od zaborava.

Ljiljana Kolenić